

SARAYBOSNA VE ANADOLU'DAKİ BAZI TÜRKÜLERİN BENZERLİKLERİ ÜZERİNE*

Yrd. Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ**

ÖZ: Fuad Köprülü'nün, "Türlere mahsus bir besteyle söylenen halk şarkıları (1976: 246)", olarak tanımladığı türküer, sözlü kültür ürünleri içerisinde yaygınlık derecesi bakımından birinci sırada yer alırlar.

Halk türküsu ve ona koşulan ezgi, ilk ortaya çıktığında mutlaka bir ferdin damgasını taşır. Türkü, bu ilk yakıcıdan sonra, dilden dile, telden tele aktarılarak yayılmaya başlar. Bu yayılma aşamasında, türkünün hem güftesinde hem de ezgisinde (beste) irili ufaklı değişmeler meydana gelebilir.

Türküerinin yayılmasında, askerlik, gurbete çıkma, göç, hapishaneye düşme, ticari ilişkiler ve aşıklık geleneği gibi birçok etken sıralanabilir. Saraybosna'daki yazmalarda tespit edilen türküerinin oraya taşınmalarında yukarıda sayılanların yanında fetihlerin de önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Fetihlere bağlı olarak Balkanlara ve hususen Saraybosna'ya göç ettirilen Evlad-ı Fatihan'ın yerleştikleri bölgeleri yurt tutup benimsemeleri ve belli bir zaman diliminde de boşaltmak zorunda kalmalarının ıstırabı birçok türküde yankısını bulmuştur.

Çalışmamızda, Hamdi Hasan'ın "*Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküer*", adlı kitabında yer alan türküerinin, Türkiye'de bilinen/söylenen türküerle olan benzerliği üzerinde durulmuş; tespit edilen metinler üzerindeki değişim -ağırlıklı olarak TRT Türk Halk Müziği Repertuarı dikkate alınarak- gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Türk halk müziği, Hamdi Hasan, Gazi Hüsrev Bey, Evlerinin önu...

* Bu çalışma, 09-11 Haziran 2010 tarihleri arasında Bosna-Hersek (Tuzla)'te düzenlenen "**Osmanlıdan Günümüze Bosna-Hersek Uluslararası Sempozyumu**"nda "*Türküerinin Yayılma Sahaları ve Saraybosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Bulunan Türküer Üzerine*" başliğıyla sunulan yayımlanmamış bildirisinin gözden geçirilmiş biçimidir.

** Ahi Evran Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. sbekki@gmail.com

An Explanation about the Similarities of Some Anatolian and Sarajevo Folk Songs

ABSTRACT: The folk songs that Fuad Köprülü defined as “songs which performed with a composition off to Turkish (1976: 246)” rank first in terms of popularity in the oral cultural elements.

It certainly contains the mark of a person when the folk song and its melody were first heard. After first creator, Turkish Folk Songs begin to spread from tongue to tongue and from string to string. In this process, some changes occurred especially in its lyrics and melody.

We can say that the Phenomena such as âşık (wander in minstrel) tradition as the leading one, soldiery, trade, neighborliness, being abroad and migration were effective in the transportation of the Turkish Folk songs from where they were born and spread to other lands. In addition to other reasons we can say that conquests and together with the conquests the settling policy, following these conquests which was put into use systematically by the ottomans have an important effect on spreading the Turkish folk songs in Balkans and especially Sarajevo.

In our paper, the comparison of Turkish folk song which took place in Hamdi Hasan’s book named “*Saray-Bosna Kültüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*”, and The Turkish folk songs in TRT Turkish Folk Songs Repertoire has been done and what kind of a change occurred in the bodies of the Turkish Folk Songs especially in their lyrics tried to find out.

Key Words: Türkü, Turkish Folk songs, Hamdi Hasan, Gazi Hüseyin Bey, In front of her house...

Bugün Anadolu’da sözlü kültür ortamında ezgi ile söylenen her şiir, türkü olarak adlandırılmaktadır¹. Bu adlandırmanın, Anadolu’dan batıya (Balkanlar ve Orta Avrupa) yayılan Türklerin belli bir süre yaşadığı coğrafyalarda da aynı şekilde kullanıldığını görüyoruz.

Çalışmamızın temel kaynağı Hamdi Hasan’ın² doktora tezi ve TRT Türk Halk Müziği Repertuarı’dır.

¹ Türkü, *Divanü Lûgat-it-Türk*’te, “ır / yır <koşma, türkü, hava, musikide ırlama, gazel>” şeklinde yer alır (DLT, C. IV: 786). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*’de ise türkü anlamına gelen, Azerbaycan Türkçesinde “mahni”, Başkurt Türkçesinde “halk yırı”, Kazak Türkçesinde “Türki (türik halık äni)”, Kırgız Türkçesinde “eldik ır, türkü”, Özbek Türkçesinde “Türki (halk koşığı)”, Tatar Türkçesinde “halık cırı”, Türkmen Türkçesinde “halk aydımı”, Uygur Türkçesinde “nahşa, koça nahşisi” gibi terimler karşımıza çıkmaktadır (1991: 908-909).

² Prof. Dr. Hamdi Hasan, 17 Ekim 1945’te Gostivar’da doğmuştur. İlköğretimini Gostivar’da, İlköğretmen Okulunu Üsküp’te, yükseköğrenimini Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü’nde (1969) tamamlar. 1982 yılında Edebiyat Bilimleri dalında yüksek lisansını, 1986’da da doktorasını verir. 1987’de doçent,

Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler adıyla basıldığını bildiğimiz söz konusu tez, Saraybosna kütüphanelerindeki cönk ve mecmualarda “türki” başlığı altında toplanan şiirlerden oluşmaktadır. İstanbul Üniversitesi’nde doktora tezi olarak hazırlanan çalışma 557 sayfadan oluşmaktadır. Hasan bu çalışmasında, Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi başta olmak üzere “Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi (Orientalni Institut)” ve “Sarayevo Tarih Arşivi (İstoriski Arhiv Sarayevvo)” kütüphanelerinde bulunan toplam 24 Arap harfli yazma cönk ve mecmuadaki “türki” başlığıyla verilen 300 şiir metnini bir araya getirmiştir. Hasan’ın incelediği yazmalardan sadece Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesinde bulunan 2392 tasnif numaralı mecmuanın müstensihisi İbn-i Mustafa El-Bakarî ve istinsah tarihi ise Zilhicce 1250/ Mart-Nisan 1835 olarak geçmektedir. (Hasan 1987: 69).

On üç bölümden oluşan eserde sırasıyla şu başlıklar yer almaktadır: *Önsöz* (s. V-VIII), *I. Giriş* (s.1-18), *II. Tarih Olaylarıyla İlgili Türküler* (s. 19-46), *III. Aşk Türküleri* (s. 47-57), *IV. Mülemmalar* (s. 58-59), *V. Kimi Dini Didaktik Satirik ve Başka Konulu Türküler* (s. 60-61), *VI. Netice* (s. 62-65), *VII. Metinlerin Dil Hususiyetleri* (s. 66-68), *VIII. Metinlerin Tespit Edildiği Yazmalar ve Onlarda Kullanılan Yazı Çeşitleri* (s. 69-70), *IX. Metinlerin Tespitinde Gözetilen Esaslar* (s.71-72), *Notlar ve Kısaltmalar* (s. 73-91), *X. Metin Bölümü* (s. 93-491), *XI. Metinlerin Dizini* (s. 495-510), *XII. Yer ve Şahıs Adları İndeksi* (s. 511-521), *XIII. İlaveler* (s. 523-534), *Bibliyografya* (s. 535-543), *Sözlük* (s. 545-557).

Hamdi Hasan’ın çalışmasında anonim türkü tanımına uyan metinlerin yanında semailer, divanlar, destanlar, murabbalar ve hatta gazeller “Türki” başlığı altında bir araya getirilmiştir³. Hasan, incelediği cönk ve mecmualardaki bu karışıklığı şu şekilde dile getirir: “*Bazen aynı metinlerin bir yazmada türkü diğer birinde de başlıksız veya destan başlığı altında alındığını gördük. Halk şairlerinin ve müstensihlerin bu tereddüdüne bakmayıp biz, türkü başlıklı olanların hepsini aldık.*” (Hasan 1987: VI).

1989’da da profesör olur. İki yüzün üzerinde bilimsel makalesi olan Hamdi Hasan’ın bu çalışma kapsamında tanıttığımız eserinin yanı sıra, *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara 1997; *Makedonya’da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan, Üsküp* 1998; *Makedonya Türklerince Söylenen Bilmece ve Tekerlemeler*, Ankara 2005; *Makedonya Türklerince Söylenen Mâniler*, Ankara, 2007; *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler*, Ankara 2008 adlı kitapları yayınlanmıştır.

³ Yazmalarda divan, gazel, murabba gibi nazım şekillerinin türkü başlığı altında verilmesini; eskiden klasik musiki bestekârlarının hece vezniyle yazmış oldukları güftelere türkü denmesinin etkisine bağlamak yanlış olmasa gerek, bk. Öztuna (2000: 536).

Diğer folklorik ürünlerde olduğu gibi türkülerin hayatında da üç safha görülür: Menşe (kaynak), seyir (yayıma), istihale (dönüşüm/değişim) (Aytaç 2003: 336). Türküler sözlü gelenek içerisinde kuşaktan kuşağa aktarıldığı için bunların menşelerine ilişkin tam ve isabetli tespitlerde bulunmak her zaman mümkün olmamaktadır. Durum böyle olmakla birlikte bir kısım türkülerin doğuşuna zemin hazırlayan olayların bir milletin tümünü derinden etkileyecek (savaşlar-doğal afetler gibi) özellikte olması, söz konusu türkülerin ne zaman ve nerede yakıldığı konusunda bize sağlıklı bilgiler sunabilmektedir: TRT THM Repertuarında birbirinden farklı güftelerle karşımıza çıkan “Genç Osman” (TRT THM Rep. Nu: 451) ve “Evvelâ Bağdada Sefer Olanda” (TRT THM Rep. Nu: 306) adlı türkülerin IV. Murad’ın Bağdat seferine bağlı olarak Genç Osman adlı bir gencin kahramanlıkları üzerine söylendiğini Fuad Köprülü’den öğreniyoruz (1989: 270). “Bitlis’te Beş Minare” (TRT THM Rep. Nu: 2226) adlı türkünün I. Dünya Savaşı sonrasında Rusların Van ve Bitlis’i yakıp yıkmalarının ardından memleketine dönen biri tarafından yakıldığı bilinmektedir (Güven 2009: 203-204). “Hey Onbeşli” (TRT THM Rep. Nu: 1616) adlı türkünün ise I. Dünya Savaşı nedeniyle Hicrî 1315 (M: 1899-1900) doğumlu çocukların askere alınmaları üzerine Tokat’ta yakıldığı kayıtlara geçmiştir (Güven 2009: 339-340).

Dursun Yıldırım, “Balkan Üçlemesi ve Tarih” başlıklı tebliğinde, 1736-39 yılları arasında barış ahdini bozup Rusya ile yaptığı gizli antlaşmaya güvenerek Nemçe [Avusturya] ordusunun Bosna eyâletini kuşatması sırasında cereyan eden olayları anlatan üç türkünün (Saray türküsü, Bosna türküsü, Banaluka türküsü) yakıldığı dönemi ve yaşanan olayları yazılı tarih metinleriyle mukayeseli olarak ele alır ve türkülerde dile getirilen olaylar ile tarihî metinlerde anlatılanların birbiriyle örtüşmesine vurgu yapar (2003: 144-160).

Türkülerin doğduğu yerlerden başka yerlere taşınmalarında *âşıklık geleneği*⁴ başta olmak üzere askerlik, ticaret, komşuluk, gurbet ve göç

⁴ Dursun Yıldırım, “Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli’ne/Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine” başlıklı tebliğinde “*Türk sözlü şiir sanatı*”nın Orta Asya bozkırlarından Avrupa’daki eski Türk yerleşim yörelerine hangi yollardan ve ne zaman aşip geldiğini ele alır (1998: 180-195). Özkul Çobanoğlu da, Anadolu ve Rumeli sahası Türk Âşık Tarzı şiir geleneği ile Boşnak Âşık (Gusları) Tarzı şiir geleneklerinin ortaklıklarını ele aldığı çalışmasında, Boşnak Âşık Tarzı edebiyat geleneğinin oluşumunu; “*Karadeniz’in doğusundan gelen Türk kitlelerinin tesir ve kaynaşmalarıyla oluşan Türk kültürünün birinci tesir sahasının veya Ozan-Baksı Türk kültürel katmanının üzerine Osmanlı Türkleriyle birlikte Karadeniz’in batısından Anadolu üzerinden Balkanlara ve Orta Avrupa’ya yayılan ve Albert Lord’un tamamen bîhaber olarak davrandığı Türk kültürünün önce ‘Tekke Tasavvuf Tarzı’ ile ‘ordu şairlerinin’ ve özellikle de, 16. asırdan itibaren bir Türk ve Müslüman kurumu olarak ortaya çıkan ‘kahvehanelerin’ ürünü olan ‘Âşık Tarzı’nın şekillendirdiği Boşnak Âşık Tarzı edebiyat geleneğidir* (1998: 8-24).” şeklinde açıklar.

gibi olguların etkili olduğunu biliyoruz. Anadolu'da yakılan türkülerin Bosna'ya taşınmasında ise bu saydıklarımızla beraber fetihler ve bu fetihler sonrası Osmanlı tarafından düzenli bir şekilde işletilen iskân politikalarının etkili olduğu söylenebilir. Malum olduğu üzere Türklerin Bosna'ya ilk ayak basmaları 1463'te Fatih Sultan Mehmet (1432-1481)'in bölgeyi fethiyle olmuştur. Balkanlardaki Türk nüfusunun yoğunlaşmaya başlaması ise bu tarihten yüzyıl öncesine dayanır. Bu yoğunlaşma, 1364'te Sırsındığı ve özellikle de 1389 Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Orta Anadolu'daki Saruhan, Karesi, Aydın, Menteşe gibi sahil beyliklerinden getirilerek buraya yerleştirilen göçmenler sayesinde olmuştur (Köprülü 1988: 107-108; İsen 1997/2: 538-546). Bölge, 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmıştır. 400 yılı aşkın bir süre Osmanlı idaresi altında kalan Bosna-Hersek, Balkanlarda gelişen Türk kültür ve edebiyatına ciddi katkılar sağlamıştır (İsen 1997/1: 512-537).

Balkanlarda Türk kültürünün yayılması ve kökleşmesinde Anadolu kaynaklı iki tarikat etkili olmuştur: Mevlevîlik ve Bektaşîlik. Bektaşîlik, Mevlevîlikten farklı olarak büyük şehirlerdeki halkın yanı sıra kırsal bölgelerde de taraftar toplamıştır (Castellan 1995: 143). Anadolu'dan Balkanlara göç ettirilen Yörükler de ağırlıklı olarak bu tarikat etrafında toplanmışlardır. Bektaşî dervişleri vasıtasıyla ayin-i cemlerde okunan birçok deyişin Anadolu'dan Balkanlara hususen de Bosna-Hersek'e taşındığı tahmin edilebilir. Bu husus, ayrı bir araştırma konusu olarak karşımızda durmaktadır.

Türkülerin istihale (dönüşüm-değişim) süreci ise tamamen bu ürünlerin yaratılıp yaşatıldığı gelenekle ilgilidir.

“Halk türküsünü ve ona koşulan ezgiyi elbette bir insan yaratmıştır. Ama bu ilk yaratmada bile halk kültürü, geleneksel birimleri, normları ve içeriği ile bu kişisel yaratıya damgasını vurur. Yani türküyü yaratan kişi, büyük ölçüde sosyal çevrenin sınırları içinde yaratır. Onda kişiselle sosyal birbirinden ayırmak zordur.” (Başgöz 2008: 28).

Türkü, bu ilk yaratıcıdan (yakıcı) sonra bir su gibi kaptan kaba akar ve türküyü söyleyen her kişide yeniden canlanır. (Öztürk 1995/2: 167-170). Kap görevi gören türkücü, türkünün -geleneğin kendisine verdiği imkân ölçüsünde- hem ezgisinde hem de sözlerinde kendine göre değişiklikler yapabilir. *“Türküde söyleyicinin ve sosyal çevrenin etkileri ile meydana gelen değişim en çok türkünün yerleştirilmesi veya kişi adına bağlanması ile sağlanır.”* (Başgöz 2008: 28). Yerleştirme daha çok türkülerde geçen yer adlarının değiştirilmesiyle meydana gelir. Bir türkünün yerleştirilmesi ve kişi adına bağlanması, türküyü söyleyenin onu sahip-

lenmesi ve söylediği türküyü kendi çevresine bağlamak arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkar (Başgöz 2008: 29).

Gevherî'nin,

Beyaz göğsün bana karşı
Açma beni öldürürsün
Gözlerini süze süze
Bakma beni öldürürsün
(Elçin 1998: 522).

dörtlüğüyle başlayan semaisi⁵, yukarıda açıklamaya çalıştığımız dönüşüm/değişim sürecini tamamlamış bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu şiir, *bağlantı* (kavuştak/nakarat) eklenmek suretiyle türkü formuna sokulmuş; bağlantıda kişi ismine (Şerif Ağa) yer verilen metin, aynı zamanda kişiselleştirilmiş ve şiire bir dördlük daha eklenerek yerleşmesi sağlanmıştır:

Akdeñiz'de vardır ada
Şarılırsañ işte oda
Yürecime virme yād āh
Virme bana (melegim) öldürürsün

*Öldürürsün aldanursun
Bir gün beni Şerif Ağa güldürürsün*

(HH/424-425)⁶

Pertev Naili Boratav'ın "*şiiirlik motifler*" (1982/2: 364-377), dediği; İlhan Başgöz'ün de "*gezici dizeler*" (2008: 129), olarak ele aldığı "kalıp ifadeler (sözlü formüller)"in türkünün oluşmasındaki rolünü şöyle izah edebiliriz:

Türkü yakıcının belli bir sözlü gelenek içinde yetişmiş olması, "*kişisel yaratısında, geleneğin kendisine sunduğu hazır fikir, duygu ve ifade unsurlarını büyük ölçüde kullanma olanağı verir.*" (Başgöz 2008: 129). Böylelikle daha önceden başka kişilerce kullanılmış bir takım söz kalıpları yeni yaratılan türkü için hazır malzeme durumuna gelir. "*Bunun için tek bir insanın yarattığı yeni türküde eski, geleneksel söz kalıpları veya sözlü formüller görülür. Bu özellik yalnız türkülerde değil, halk edebiyatının başka türlerinde de vardır.*" (Başgöz 2008: 129). Hazır söz kalıpları

⁵ Şiirin tamamı çalışmamızın ekler kısmında 9. sıradadır.

⁶ Hamdi Hasan'ın, "*Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Ankara 1987", adlı kitabı, (HH) kısaltmasıyla gösterilmiştir. Kısaltmadan sonra gelen ilk rakam türkünün kitaptaki sırasını, daha sonra gelen rakam ise sayfasını göstermektedir.

rının kullanıldığı yerlerde kişi sıfatları, yer ve durum tasvirleri ile zaman bildirimi ve davranışlar büyük oranda benzerlik gösterir (Öztürk 1995/2: 85-99). “*Kalıp dizelerde daima sabit kalan bir bölümle değişken ikinci bir bölüm vardır.*” (Öztürk 1995/2: 85-99). Sabit kalan bölüm, türküyeye girişi ve kafiyenin teşkilini sağlar. Değişken bölümde ise zaman bildirimi, davranış kalıpları ile yeni yakılan türkünün yerleştirilmesi veya kişi adına bağlanması söz konusu olur. Ayrıca kalıp dizelerin (sözlü formüller) iki işlevinin daha olduğunu görüyoruz:

“*İlkin sevilen, beğenilen, alışılmış ve geleneksel bir ifadeyi sık sık dinleyiciye sunarak onun dikkatini diri tutar ve dinleyicinin türküden aldığı tadı artırır. İkinci olarak anlatıcıya veya türkü söz konusu ise çalıp çağırana yaratma ve hatırlama için zaman kazandırır, yardımcı olur.*” (Başgöz 2008: 129).

Türkülerde karşımıza çıkan en yaygın kalıp ifadelerden biri, “*Evlerinin önü...*”dür. Hamdi Hasan’ın yayımlanmış olduğu kitapta, birçok türkünün “*Evlerinin önü...*” şeklinde başladığına veya farklı bentlerde aynı ifadenin kullanıldığına şahit oluyoruz⁷. Bu kalıp ifadeyi ilk keşfeden ve hazırladığı kitabına isim olarak veren Cahit Öztelli’dir. (Öztelli, 1972). Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Türk Halk Müziği Repertuarında⁸ da aynı ifadeyle (Evlerinin önü...) başlayan 50 (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2000: 341-349) adet türkü vardır. Bu kalıp ifadenin dışında, “*Sabah/sabahın/sabahınan/sabahtan ...*” (37 adet) (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2000: 660-668) ve “*Kaladan/ kaleden /kalenin...*” (38 adet) (Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2, 2000: 498-505) gibi kalıp ifadelerin de türkülerde çokça yer aldığı görülmektedir.

Verdiğimiz bu örnekler, türkülerin insanla ve yeni sosyal çevreyle bu değişmeler yoluyla uyum sağladığını gösteriyor. (Başgöz 2008: 32). Türkünün uzun süre yaşamasını sağlayan canlılık da buradan geliyor.

“*Halk türküsünün yeni kişiler ve çevreler tarafından kabul edilebilirliği mekanik bir olay değil. Bu, deyim yerinde ise bir çeşit pazarlık işi. Yeni insan ve yeni çevre türkü ile iyice çekişiyor, onu şurasından burasından değiştirerek kendileştiriyor, ondan sonra*

⁷ Evlerinin öni iğde (HH s. 133); Evlerinin öni ah yoldur yolakdır (HH s. 169); Evlerinin öni bakla (HH s. 212); Evlerinin öni kar beyazım Tuna yalısı (HH s. 213); Evlerinin öni asma /Tunca / handır (HH s. 215); Evlerinin öni a kuzum üç ağaç asma/üç ağaç elma (HH s. 235); Evlerinin öni hamam kapısı (HH s. 251); Evlerinin öni çınar (HH s. 284); Evlerinin öni bostan (HH s. 285); Evlerinin öni taş duvar avlu (HH s. 320); Evlerinin öni kaya (HH s. 347, 349).

⁸ Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Türk Halk Müziği Repertuarı, çalışmamızın devamında (TRT THM Rep.) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

kabul ediyor. Ancak türkünün özünde ve dokusunda bulunan yalın insan sesi susmuyor.” (Başgöz 2008: 32).

Anadolu’da yakılan birçok türkünün değişik yollarla Bosna-Hersek’e taşındığına yukarıda değinmiştik. Bu taşınma sonrasında Bosna’da tespit edilen türkülerin ana kaynaktan binlerce kilometre uzakta, canlılıklarını nasıl koruduklarını ve ne gibi değişimlere uğrayarak Bosna türküsü haline geldiklerini birtakım türkü metinlerini örnek vermek suretiyle göstermeye çalışacağız.

Vereceğimiz ilk örnek, TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Erzurum ve Çukurova adına kayıtlı. Erzurum’dan derlenen türkünün kaynak şahsı Faruk Kaleli, diğerinin ise Ümmühan Tüysüz’dür. İki türküyü de Muzaffer Sarısözen derlemiş ve notaya almış. Türkünün Bosna’da tespit edilen eş metni “Mülemma-Türki” adını taşımaktadır. Bilindiği üzere mülemma, bazı mısraları yahut kelime grupları farklı dillerle (Arapça, Farsça, Türkçe) yazılmış manzume anlamına gelir (Macit 2004: 451). Türkiye’de yayımlanan ansiklopedi ve edebiyat terimleri sözlükleri, mülemmaların Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça, Yunanca ve Fransızca karışık olarak yazıldığı konusunda ağız birliği etmekte (Karataş 2004: 333; Kurtuluş-Pala 2006: 539). Hamdi Hasan ise, “*Makedonya Türklerinin Söylenen Türküler*”, adlı kitabında mülemmalarda kullanılan dil çeşitliliği ve zenginliğini Osmanlı-Türk kültür coğrafyasının genişliğiyle eş değerde görür ve şöyle bir tespitte bulunur:

“Türk şiiri ve özellikle Türk halk şiiri, zaman ve mekâna bağlı olarak bazen Arapça bazen Farsça bazen her ikisiyle kucaklaşıp üçlü bir renk kazanmıştır. Coğrafya genişledikçe buna Yunanca, Makedonca, Arnavutça, Boşnakça, Sırp-Hırvatça, Fransızca vb. gibi yeni diller eklenmiş, iki ve üç dilli birleşmeler, Bosna’da olduğu gibi genişleyip dörde çıkmıştır. Değişik bir ifadeyle, imparatorluk toprakları genişleyip değiştikçe mülemmaların dilleri de değişmiştir. Bu da, dolayısıyla Osmanlı Türk kültürünün yaygınlığını göstermektedir.” (Hasan 2008: 62)⁹.

⁹ Hamdi Hasan’ın Osmanlı-Türk kültür coğrafyası ve mülemmalar konusunda söylediklerini, Batı Avrupa’ya işçi olarak giden Türklerin oralarda vücuda getirdikleri türkülerini de dikkate alarak genişletmek gerekecektir. Bu bağlamda mülemmalarda Türkçeye birlikte kullanılan Arapça, Farsça, Yunanca, Makedonca, Arnavutça, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Fransızca vb. dillere Almanca da eklenecektir. Ali Osman Öztürk’ün yayımladığı “*Almanya Türküleri*, Ankara, 2001” adlı çalışmada Türkçe-Almanca vücuda getirilmiş çok sayıda türkü metni bulunmaktadır. Örnek olarak “Liebe Gabi [Sevgili Gabi]” başlıklı metnin ilk bendini iktibas ediyoruz:

“Komm zu mir gel yanıma le le **liebe Gabi**
Etvas derdim var **zu dir** le le **liebe Gabi**
 Dert anlatmak zor deliye le le **liebe Gabi**

Türkülerin benzeşen bentleri şöyledir:

1-Geydiğim Aldır¹⁰

Geydiğim atlas
İğneler batmaz
Yâr bensiz yatmaz

Akşam olanda
Akşam olanda
Bade dolanda (TRT THM Rep. Nu: 654)

1a- Geydiğim Mavrim

Geydiğim atlas
İğneler batmaz
Yalınız yatmaz
Sen safa geldin

Gelinim geydiğim atlas
Gelinim iğneler batmaz
Gelinim yalınız yatmaz
Gelinim sen safa geldin
(TRT THM Rep. Nu: 700)

1b- Türki-[Mülemma]

Giydügi atlâz
Yüzüme bakmaz
Allâh'dan korkmaz
Yandım elinde

(HH/288/475)

Bu türküdeki Türkçe-Boşnakça oluşturulmuş bentler ise şunlardır:

Giydügi çibâ
Bogme si moya [Vallahi benimsin]

Bilerek yaşamak varken le le liebe Gabi'

(Öztürk 2001: 177).

[Metindeki Almanca kelimeler koyu olarak gösterilmiştir.]

¹⁰ Çalışmamızda Anadolu, türkülerin ilk doğduğu yer, Bosna-Hersek ise türkülerin yayılma sahası olarak ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle türkülerin öncelikle Anadolu'da yakıldığı ve çeşitli yollarla Bosna'ya ulaştığı; burada karşılaştığı kültürel ortama nasıl uyum sağladığı; türkülerin bünyelerinde –özellikle sözlerinde [Türkü sözlerinin ezgiden bağımsız olması düşünülemez. Yazmalar, sadece türkü metinlerine yer verip ezgi konusunda suskun kaldıkları için bu konuda bilgi veremiyoruz]- nasıl bir değişimin olduğu ortaya konulmaya çalışıldığı için metinler sıralanırken öncelik, TRT Türk Halk Müziği Repertuarına verilmiş; daha sonra Hamdi Hasan'ın eserinde bulunan metinler sıralanmıştır (1, 1a, 1b gibi). Burada söylediklerimizden, Bosna-Hersek'te tespit edilen tüm türkülerin önce Anadolu'da yakıldığı daha sonra da bir vesileyle o bölgele-re taşınmış olduğu anlaşılmalıdır. Dursun Yıldırım'ın adı geçen tebliğinde de görüleceği üzere ilk olarak söz konusu bölgelerde yakılan türküler de vardır. Bu husus, ayrıca üzerinde düşünülüp çalışılması gereken bir durumdur.

Ṭako mi Boğa [Vallahi]
Yandım elinde

Giydügi mavi

Bogme si mähım [Vallahi ayımsın]

Za tobom dil-bere [Senin için dilberim]

Yandım elinde

(HH/288/475)

Elazığ türküleri arasında yer alan ve bir Müslüman gencinin Hıristiyan kızına olan aşkı dilen getiren Ahçik türküsünün bir benzeri Bosna türküleri içerisinde de bulunmaktadır. Şekil itibarıyla yapıları farklı olsa da bu türkülerin ortak duyuş tarzını dile getirdiklerini söyleyebiliriz. Türkülerin ilk bentleri şöyledir:

2-Ahcik Türküsü

Ahcik'i yolladım Urum eline
Eser bad-ı saba zülfün teline (aman teline civan teline)
Gel seni götürem İslam eline

*Serimi sevdaya salan o Ahcik
Aklımı başımdan alan o Ahcik
(Memişoğlu 1992: 76)*

2a-Türki

Vardım bakdım kilisesine
Perkem dökmüş ensesine
Mâ'ıl oldum cilvesine
Bir Urum dil-beri sevdim

(HH/150/309)

Anadolu'da amcaoğlu ile amcakızının aşkını konu alan "Emmioğlu-Emmikızı" ve "Türkmen Kızı" başlıklı türkülerimiz bulunmaktadır. Anadolu'dan Balkanlara göçürülen Türkler arasında da söz konusu aşkın devam ettiğinin göstergesi olarak "*Biñ cidelüm güzel oğlan*" ayaklı türküyü örnek verebiliriz. Anadolu'da olduğu gibi Bosna'da da aynı türkü iki defa tespit edilmiştir¹¹. Türkülerin benzer bentleri şöyledir:

¹¹ Söz konusu türkü üzerine bir deneme yazan Mehmet Önder, birbirine aşık olan amca çocuklarının arasındaki engelin, babalar arasındaki tarla anlaşmazlığı yüzünden çıktığını söylemektedir (1992: 96-99).

3-Emmioğlu-Emmikızı

Kız

Et pişirdim yağlı yağlı
 Çifte atlar damda bağlı
 Bin gidelim emmim oğlu
 Emmim oğlu servi boylu
 (Öztelli 1972: 762-763; Özbek 1975: 526-527)

3a-Türkmen Kızı

Kız

Ağam oğlan beyim oğlan
 Canım olsun sana kurban
 Olayım derdine derman
 Bin gidelim ağam oğlan
 (Öztelli 1972: 763-765)

3b-Türki

[Kız]

Evleriniñ öni kıya
 Kıyadan baqarlar aya
 Tavladaki doru kıya
 Biñ cidelüm güzel oğlan

*Kolum yaştuq saçım yorğan
 Ben severüm seni oğlan*

(HH/184/347)

3c-Türki

[Kız]

Evleriniñ öni kıya
 Kıyadan baqanlar aya
 Ben 'aşıklık bilmez iken
 Ben seni sevdim o[ğ]lan(HH/185/349)

Bir insanın -kadın olsun erkek olsun- doğumundan ölümüne kadar tüm yaşamını konu edinen ve çok sayıda örneği olan “Yaş Destanları”nın¹² en meşhuru Diyarbakırlı Celal Güzelses’in okuduğu,

(Aman) Bir güzel ki on yaşına girince
 Gonca güldür henüz açılır

¹² Günümüz Türk şairleri tarafından da üretilen “Yaşnameler” hakkında, bk. (Kaya 2004).

On birinde gonca diye koklarlar
 On ikide elma deyip saklarlar
 On üçünde cevr ü cefa çekerler
 On dördünde hamre şekere benzer (ey ey aman)
 (<http://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=9654>).

dizeleriyle başlayan türküdür. Bu türkü, daha sonra Enver Demirbağ, Mükerrerem Kemertaş, İzzet Altınmeşe ve Zülküf Altan tarafından da okunmuştur. Yaş Destanı olarak karşımıza çıkan türün Bosna'daki yazmalarında "Tekerleme-Türkü" olarak isimlendirildiğini görüyoruz: Hamdi Hasan'ın tespit ettiği metnin ilk bendi şöyledir:

4-Türki-i Tekerleme

Be ğazāler dinleñ ħasbī ħālī
 Onunda dil-berīñ vechī yazılır
 On birinde çoçmaç gerek belini
 On ikide çeşmī mestī sürülür
 (HH/300/491)

TRT Türk Halk Müziği Repertuarına 1973'te Muzaffer Sarısözen tarafından kazandırılan "Çiğdem der ki ben elâyım" (TRT THM Rep. Nu: 297) adlı türkünün kaynak şahsı ünlü ozanımız Âşık Veysel'dir. Adı geçen türküde sırasıyla "çiğdem", "lale", "nevruz" ve "sümbül"den bahsedilmektedir. Hamdi Hasan'ın yayımlamış olduğu türküleri arasında da "gül", "çiğdem", "sümbül", "zambak", "zerrin", "menekşe" ve "miskin" adlı çiçekler, sırasıyla söyleşmektedir. Örnek olarak "çiğdem"le ilgili dörtlükleri veriyoruz:

5-Çiğdem Der ki Ben Elâyım

Çiğdem der ki ben elâyım
 Yiğit başına belâyım
 Hepisinden ben âlâyım
 Benden âlâ çiçek var mı

*Al baharlı mavu dağlar
 Yârim gurbet elde ağlar*
 (TRT THM Rep. Nu: 297)

5a-Türki

Çıkdem eydür ben şaruyum
 Hem ilkyaz'ın behâruyum
 Behârlarıñ sulţānyum
 Baña beñzer behâr var mı
 (HH /294/ 483-484)

Anadolu'da Âşık Dertli (1772-1845) mahlasıyla karşımıza çıkan ve “taşlama”¹³ türünün güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen “*Telli sazdır bunun adı/ Ne âyet dinler ne kadı/ Bunu çalan anlar kendi/ Şeytan bunun neresinde*” dörtlüğüyle başlayan şiir (Vaktidolu 1998: 112), Saraybosna'daki yazmalarda Âşık Ömer¹⁴ adına aşağıdaki şekilde kaydedilmiş, telli sazın yerini de tambura almıştır. Benzeşen dörtlükler şöyledir:

6- Telli Sazdır Bunun Adı

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde
(Vaktidolu 1998: 112)

6a-Türki-i Aşık Ömer'in

Saña âb-dest alma dimez
Hem sencüleyin zarar itmez
Saña namaz kıılma dimez
Tanbûram saña n'eyledi
(HH/295/485)

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında, Kerkük ve Adıyaman'dan aynı adla (*Kaleden kaleye şahin uçurdum*) derlenen türkünün bir eş metni de Hamdi Hasan tarafından tespit edilmiştir. Yöre sırasıyla türkülerin ilk bentleri şöyledir:

7-Kaleden Kaleye Şahin Uçurdum

Kaleden kaleye şahin uçurdum
Aşk şerbetini güzelim yâre içirdim
Ah ile vah ile ömrüm geçirdim
Sevmiş bulundum güzelim gayrı ne çare

*Gel güzel getme yanımdan merhamet eyle
Geceler uzun oluptu yârıma söyle*

¹³ Taşlama: “Halk edebiyatında bir kimsenin, bir topluluğun, bir yerin kusurlarını, kötü ve çirkin yönlerini ortaya dökmek; toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla söylenen şiirler. Divan edebiyatında ‘hiciv’ olarak adlandırılan türün halk edebiyatındaki karşılığıdır. Taşlamalar genel olarak koşma nazım biçimiyle söylenir.” (Albayrak 2004: 490).

¹⁴ Şükrü Elçin, 17. asırda büyük bir şöhrete ulaşan Âşık Ömer'in -eldeki bilgiler ışığında- Kırım Gözleve'de doğmuş olabileceğini tahmin etmektedir (Elçin 1999: 1-3).

(TRT THM Rep. Nu: 3011)

7a-Kaleden Kaleye Şahin Uçurdum

Kaleden kaleye şahin uçurdum
Ahilen vahilen günüm geçirdim
Yâre şeker ezdim şerbet içirdim

*Öyl' olur böyl' olur Türkmen güzeli
Edası hoş olur Türkmen güzeli*

(TRT THM Rep. Nu: 691)

7b-Türki

Ḳal' adan Ḳal' aya şāhin ukurdum
Āh-ilen vāh-ilen ömrüm gekirdim
Ḳal' anın dibinde bir iki ḳārı
Ayağı topuğu başkanlı

(HH/ 70/ 208)

Anadolu ve Bosna'da aynı adla karşımıza çıkan "*Sabahın seher vaktinde*" başlıklı türkü, yapı itibarıyla üzerinde durulması gereken bir metindir. Anadolu'dan derlenen metinlerden birinin yöresi Rumeli (TRT THM Rep. Nu. 2170), diğerlerinin ise Denizli-Acıpayam (TRT THM Rep. Nu: 886) ve Erzincan-Kemaliye'dir (TRT THM Rep. Nu: 827). Erzincan-Kemaliye'den derlenen metin, on beşer heceli üç dizeden oluşan bentler ve bu bentlere eklenen iki dizeli bağlantılardan kurulmuştur. Denizli-Acıpayam'dan derlenen metin ise sekiz hecelik dört dizeli bentlerle kurulmuş olup metin "dolgu kelimeler"¹⁵ eklenmek suretiyle zenginleştirilmiştir. Ayrıca, türkünün icra edildiği ortam da farklıdır. Denizli'den derlenen metin, içerik itibarıyla aşk-sevda konulu iken Erzincan'dan derlenen metin "semah"¹⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkü-

¹⁵ Diğer halk şiiri türlerinde olduğu gibi türküler de -bu konularda çalışanlara malûmdur- belirli bir hece veznine uydurularak söylenmiş muntazam manzum parçalardan oluşmuştur. Bazı türküler melodiyle (ezgi/beste) söylendiklerinde çok defa sözler (güfte) ile bunlara koşulan melodi (ezgi) tam olarak örtüşmez. Melodideki bazı notalar açıkta kalır. Bu durumda, "*halk türküsü, sözleri melodiye ya birkaç notayı bir hece üzerinde toplamak yahut da mısraa bazı heceler veya kelimeler ilave etmek suretiyle bu aksaklığı düzeltir.*" (Boratav 1982/1: 337-339). Bu durumlarda güftenin genişlemesi söz konusu olur. Ek kelime veya hecelerle genişleyip melodik olarak tamamlanan dizelere de *musiki cümlesi* denir. Eklenen kelime veya kelime gruplarına da *dolgu kelimeler* denmektedir. Bu dolgu sözler, "de/da" bağlacı ile "aman", "canan", "vay", "yâr", "yavrum" gibi kelime veya ünlem gruplarından oluşur. [Çalışmamızda yer alan türkü metinlerinde geçen dolgu kelimeler yay ayrıç içerisinde verilmiştir.]

¹⁶ Semah: Alevî-Bektaşî topluluklarında özellikle *Âyin-i Cem*lerde müzik eşliğinde kadın-erkek birlikteliğinde sergilenen dinsel oyunların genel adıdır (Özmen 1994: 36).

nün icra ortamının değişmesiyle sözlerinde de icra edilen ortam ve icra ediliş amacına göre bir takım değişmelerin/değiştirmelerin olduğunu görüyoruz. Türkü, Hamdi Hasan'ın eserinde sekiz heceli dört dizeden oluşan bentlerle kurulmuştur. Rumeli eş metni ise on beşer hecelik iki dizeli bentler ve aynı hece ve dize sayısına sahip bağlantı bölümlerinden oluşmaktadır¹⁷. Bu türküden hareketle TRT THM Repertuarında Rumeli türküleri adıyla kaydedilen birtakım türkülerin ilk önce Anadolu'da yakıldığı, bir vesile ile Bosna'ya ulaştığı; orada belli bir süre yaşadktan sonra tekrar Anadolu'ya döndüğü; bu süreç içerisinde de içeriğinde ve şeklinde birtakım değişmelerin yaşandığını söyleyebiliriz. Söz konusu türkülerin ilk bentleri şöyledir:

8-Sabahın Seher Vaktinde (Rumeli)

Sabahın seher vaktinde ergenler [erguvanlar] açıyor
Herkesin yâri gelir geçer (aman) benim sevdiceğim (de) geçmiyor

¹⁷ TRT THM Repertuar kayıtlarını kaynak olarak kullanan araştışıcıların sıklıkla karşılaştıkları bir problem vardır. Repertuar kayıtlarında notaya alınmış türkülerin güfteleri notaların devamında ayrıca verilir. Nota bilmeyen araştışıcıya metin anlamında kolaylık sağlayan bu uygulamada türkülerin şekil açısından gösterdikleri özelliklere pek dikkat edilmez. Tüm metinler dörtlük tarzına uygun bir biçimde verilmeye çalışılır. Bu türkünün metni verilirken de aynı şey yapılmış ve türkü aşağdaki şekilde yazılmıştır:

Sabahın seher vaktinde
Ergenler açıyor
Herkesin yâri gelir geçer (aman)
Benim sevdiceğim (de) geçmiyor

*Yağma yağmur esme rüzgâr
Yolda yolcum var benim
Başım uğradı sevdaya
Yârlen cengim var benim*

Sabahın seher vaktinde
Yâr sarıyor şalini
Düştüm çaresiz dertlere
Kimse bilmez halimi

*Yağma yağmur esme rüzgâr
Yolda yolcum var benim
Başım uğradı sevdaya
Yârlen cengim var benim*

(TRT THM Rep. Nu: 2170-2).

Dikkat edilecek olursa verilen metinde dizelerin ne hece sayıları ne de kafiyeleri birbirine uymaktadır. Türkünün şekil olarak doğru yazımı yukarıda ve metinler kısmında görüleceği üzere bentleri ve bağlantıları iki dizeden oluşan bir yapıda karşımıza çıkmaktadır.

*Yağma yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim
Başım uğradı sevdaya yârlen cengim var benim
(TRT THM Rep. Nu: 2170-2)*

8a-Sabahın Seher Vaktinde (Erzincan-Kemaliye)

Sabahın seher vaktinde (aman) görebilsem yârimi
Gül dalına bülbül konmuş (aman) çeker ah ü zârını
Elimden almak isterler (aman) benim nazlı yârimi

*Bu güzellik sana bana kalmaz aman o şimdi yâr o şimdi
Bu güzellik sana bana kalmaz aman geleceksen gel şimdi
(TRT THM Rep. Nu: 827)*

8b-Sabahın Seher Vaktinde (Semah)(Denizli-Acıpayam)

Sabahın (sabahnın yâr yâr) seher vaktinde (seher vaktinde)
Öter bülbül (öter yâr yâr) güle getirir (ah canım güle getirir)
Bakmaz mısın şu feleğin ettiği işe (ettiği işe)
Cevriyi cefayı (yâr yâr) güle getirir (ah canım güle getirir)
(TRT THM Rep. Nu: 886)

8c-Türki (Bosna)

Şabâhın seher vaktinde amân
Begler oturmuş tahtında
Dün gece köşkün altında amân
Âh idüp geçdim duydun mı
(HH/72/211)

Bu çalışma kapsamında vereceğimiz son örnek, Âşık edebiyatı ürünlerinin nasıl türküye dönüştürüldüğüyle ilgili olacaktır. Türkülerin iki şekilde ortaya çıktığı yaygınlık kazanmış bir görüştür. Birincisi, ilk yakıcısı/söyleyeni bilinmeyen ve “asıl türküler” de denen anonim metinlerdir. Bu türkülerin de mutlaka bir ilk yakıcısı/söyleyeni vardır. Bu tür türkülerde, türküyü yakanlar ya isimlerini zikretmemişlerdir ya da isimleri zamanla unutulmuş ve yaktıkları türküler anonimleşerek halka mal olmuştur (Çobanoğlu 2010: 46-49; Bekki 2004: 35). İkincisi yakıcısı bilinen türkülerdir. Bunlar, çoğunlukla saz şairlerinin yaratıları olup halk arasında türkü olarak okunan eserlerdir (Atilla 1976: 206-214). Bugün, Dadaloğlu, Dertli, Erzurumlu Emrah, Gevherî, Karacaoğlu, Pîr Sultan Abdal, Ruhsatî ve Sümmanî gibi birçok saz şairinin şiiri –çoğu zaman kişilik izleri silinmiş olarak- türkü halini almıştır (Dizdaroğlu 1969: 104; Öztelli 1972: 11)¹⁸. Saz şairlerinin şiirlerinin yanı sıra halk hikâyelerinde

¹⁸ Yukarıda söylediklerimizi, Pîr Sultan Abdal (öl: 1560?/1567?)’a ait olduğu çeşitli kaynaklarca (Gölpınarlı 1969: 23-24; Öztelli 1985: 213; Kaya 2009: 428-429) teyit

edilen “*Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz*” ayaklı koşma üzerinde göstermeye çalışalım. Gölpinarlı yayınında yer alan söz konusu koşmanın metni şöyledir:

“Kul olayım kalem tutan eline
Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz
Şekerler ezeyim şirin diline
Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz

Allah’ı seversen kâtip böyle yaz
Dün ü [gün] ol Şah’a eylerim niyaz
Umarım yıkılsın şu kanlı Sivas
Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz

Sivas illerinde zilim çalınır
Çamlıbelller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz

Münafığın her dediği oluyor
Gül benzimiz sararıban soluyor
Gidi Mervan şad oluban gülüyor
Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz

Pîr Sultan Abdal’ım hey Hızır Paşa
Gör ki neler gelir sağ olan başa
Hasret koydu bizi kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz”

(Gölpinarlı 1969: 23-24).

Cahit Öztelli’nin yayınlamış olduğu metinde “Şah” kelimesinin yerini “Pîr” almıştır. Doğan Kaya yayını Gölpinarlı ile aynıdır. Bu şiir, TRT THM Repertuarında 1735 numara ile Şarkışla-Sivas türküleri arasında yer almaktadır. Türkünün kaynak kişisi Âşık Veysel’dir. Muzaffer Sarısözen tarafından derlenip notaya alınan türkünün derleme tarihi bulunmamaktadır. Âşık Veysel 21 Mart 1973’te Hakk’a yürüdüğüne göre türkü, bu tarihten önce derlenmiş olmalıdır. Kaynaklarda 5 dörtlük olarak karşımıza çıkan koşma, türküye dönüşürken öncelikle üç dörtlüğünü yitirmiş; kalan dörtlüklere bir dizelik bağlantı (nakarat/kavuştak) eklenmek suretiyle bentleri dörtlük bağlantıları bir dizeden oluşan türkü formuna sokulmuştur. Bunlarla da yetinilmeyerek türkünün temasını doğrudan etkileyecek kelime değişikliklerine gidilerek; “Şah” kelimesi “yâr”, “ahval” kelimesi “arzu hal”, “dost” kelimesi “yâr” ve “zil” kelimesi “saz”a dönüştürülmüştür:

Kul olayım kalem tutan ellere
Kâtip arzu halim yaz yâre böyle
Şekerler ezeyim şirin dillere
Kâtip arzu halim yaz yâre böyle

Güzelim ey güzelim ey güzelim ey

Sivas ellerinde sazım çalınır
Çamlıbelller bölük bölük bölünür
Yârden ayrılmışım bağrım delinir
Kâtip arzu halim yaz yâre böyle

Güzelim ey güzelim ey güzelim ey

(TRT THM Rep. Nu: 1735)

Saim Sakaoğlu, *Karaca Oğlan* (Ankara, 2004) adlı kitabının “*Karaca Oğlan ve Mü-*

geçen bazı manzum parçalar da zamanla halk türküsü haline gelebilir¹⁹. Hatta bazı ezgi adları doğrudan bir halk hikâyesi kahramanı veya herhangi bir âşığın adına bağlı olarak da karşımıza çıkabilir: *Kerem*, *Kesik Kerem*, *Gevherî*, *Sümmanî* gibi (Dizdaroğlu 196974).

Hamdi Hasan'ın eserinde yer alan *Gevherî*'nin²⁰ "*Bakma beni öldürürsün*" ayaklı semaisi de türküleşen şiiirlerden biridir. Şiir, iki dizelik bağlantılar eklenmek suretiyle türkü formuna sokulmuştur. Ayrıca, yukarıda da bir vesileyle değindiğimiz gibi söz konusu şiir, özel isimler ve yer isimleri eklenmek suretiyle yerelleştirilerek kişi adına da bağlanmıştır. Söz konusu metinlerin benzeşen bentleri şöyledir:

9-Beyaz Göğsün Bana Karşı

Öldürüp kanıma girme
Her birine gönül verme
Elâ göze siyah sürme
Çekme beni öldürürsün
(Elçin 1998: 522)

9a-Türki

Öldürüp kanıma girme
Benden gayre gönül virme
Elâ göze siyah sürme
Çekme beni (a nâzlım) öldürürsün

Öldürürsün aldanursun
Bir gün beni Şerîf Ağa güldürürsün
(HH/246/424-425)

Sonuç

Hamdi Hasan'ın Saraybosna kütüphanelerinde bulunan mecmua ve cönklerden "Türki" başlığı altında verilen şiirleri derleyip yayımladığı

zik, s. 263-291" başlıklı yirmi birinci bölümünde, bizim burada bir örnek üzerinde göstermeye çalıştığımız hususu Karacaoğlu özelinde geniş bir şekilde ele almıştır. Bu bilgilere ek olarak bazı âşıklara ait şiirlerin zamanla türküye dönüşmesi gibi bazı türkülerin sözleri de ezgi aynı kalmak kaydıyla ("Sarı Gelin" türküsünde olduğu gibi) zamanla söylendiği dilin dışında başka bir dilde de söylenebilir, bk. Özbek (2009: 25).

¹⁹ "Bir Atı Var Ala Paça (Kızıroğlu)", türküsünün Koroğlu hikâyesinden; "Açılmış Laleler Güller (Muş Ovası)" ile "Dağlar Seni Delik Delik Delerim" adlı türkülerin de Kerem ile Aslı hikâyesinden halka geçerek anonimleştiğini söyleyebiliriz, bk. (Güven 2009: 147, 189, 243).

²⁰ *Gevherî*, İstanbullu olup 17. asrın ilk çeyreğinde doğmuş ve Üçüncü Ahmed (1703-1730) devrinde ölmüştür (Elçin 1998: 16-17).

kitap, çalışmamızın temel kaynağı olmuştur. Böyle bir eseri Türk kültürüne kazandırdığı için kendisine müteşekkirimiz. Bu çalışma, bize, benzer çalışmaların da yapılması gerekliliğini göstermiştir.

Hamdi Hasan'ın bu çalışması, Türk sözlü kültürünün en önemli ürünlerinden türküler üzerine yapılacak çalışmalarda Balkanları ve orada üretilen türkülerini dikkate almadan verilecek hükümlerin eksik kalacağını da göstermiştir.

Bugün, Bosna-Hersek başta olmak üzere Balkanlardaki birçok ülkede 14. yüzyıldan başlayarak 1913 yılına kadar Osmanlı devletinin idaresindeki bölgelerde yerleşen ve o tarihten sonra ana yurda yapılan göçlere katılmayarak buralarda kalan soydaşlarımız vardır. Bu soydaşlarımızın azınlık olarak yaşadıkları bölgeler, “*relikt bölge*” ya da “*dil adası*”²¹ konumuna gelmiştir. Bu bölgelerde, yapılacak araştırma ve derleme çalışmalarlarıyla bugün Anadolu’da tespit ettiğimiz birçok türkünün daha eski şekillerine rastlamamız tesadüf olmayacaktır.

Bu çalışmayı hazırlarken birkaç konunun daha ele alınıp incelenmesinin Türk kültürü açısından önemli olduğu kanaati hâsıl olmuştur: Bunlardan ilki türkülerin yayılmasında Bektaşî tarikatının nasıl bir rol üstlendiğinin araştırılmasıdır. İkinci olarak Balkan Savaşları sonrasında Anadolu’ya zorunlu göçe tabi tutulan insanların çocukları veya torunlarından türkü derlemelerinde kaynak şahıs olarak yararlanma zorunluluğudur. Bu şahıslardan tespit edilecek türkülerin bugün için Anadolu’da bilinen birçok türkünün analizine değişik açılardan katkı sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.

Bizim yaptığımız, Anadolu ve Bosna-Hersek’te bilinen/söylenen bazı türkülerin ağırlıklı olarak köken ve şekil, kısmen de tema yönünden benzerliklerinin tespiti üzerine bir çalışmadır. Etnomüzikologların yapacağı çalışmalarla bizim noksan bıraktığımız türkülerin ezgisel benzerlikleri mutlaka ele alınmalıdır.

²¹ Dil adası: “Başka bir kültürün egemenliği altındaki azınlıkların toplu olarak yaşadıkları bölge.” (Öztürk 1995/1: 9-15).

EKLER²²

1-Geydiğim Aldır

(Erzurum/Faruk Kaleli/Muzaffer Sarısözen)

Geydiğim aldır
Al dudak baldır
Ne güzel haldır

Akşam olanda
Akşam olanda
Bade dolanda

Geydiğim sarı
Sen kimin yâri
Ağlatma bari

Akşam olanda
Akşam olanda
Bade dolanda

Geydiğim mordur
Kolları dardır
Keyfimiz vardır

Akşam olanda
Akşam olanda
Bade dolanda

Geydiğim atlas
İğneler batmaz
Yâr bensiz yatmaz

Akşam olanda
Akşam olanda
Bade dolanda

(TRT THM Rep. Nu: 654)

1a-Geydiğim Mavrim

(Çukurova/Ümmühan Tüysüz/Muzaffer Sarısözen)

Geydiğim mavrim

Gelinim geydiğim mavrim

²² Karşılaştırmada kullanılan TRT Türk Halk Müziği Repertuarında bulunan türkülerin künyeleri metnin başında, repertuar numaraları ise sonunda gösterilmiştir. Hamdi Hasan'ın eserinden aldığımız metinler, "Türki" başlığı altında verilmiş olup metinlerin sonunda türkülerin sıra ve sayfa numaraları (HH) kısaltmasından sonra verilmiştir. Başka kaynaklardan alınan türkü metinlerinin künyeleri ise ilgili metnin sonundaki dipnotuna iliştilmiştir.

Yakası kıvrım	Gelinim yakası kıvrım
Sırların uğrun	Gelinim sırların uğrun
Sen safa geldin	Gelinim sen safa geldin
Geydiğim atlas	Gelinim geydiğim atlas
İğneler batmaz	Gelinim iğneler batmaz
Yalınız yatmaz	Gelinim yalınız yatmaz
Sen safa geldin	Gelinim sen safa geldin
Geydiğim kara	Gelinim geydiğim kara
Allah onara	Gelinim Allah onara
En de pınara	Gelinim en de pınara
Sen safa geldin	Gelinim sen safa geldin
Geydiğim mordur	Gelinim geydiğim mordur
Yakası dardır	Gelinim yakası dardır
Günahı zordur	Gelinim günahı zordur
Sen safa geldin	Gelinim sen safa geldin

(TRT THM Rep. Nu: 700)

1b-Türki-[Mülemma]

Giydügi aqđır
 Ğ Aşıkı çoqđur
 Bağtı da yoqđur
Yandığ elinde

Giydügi đibā
 Bogme si moya [Vallahi benimsin]
 Ŧako mi Boğa [Vallahi]
Yandığ elinde

Giydügi atlāz
 Yüzüme baqmaz
 Allāh'dan qorqmaz
Yandığ elinde

Giydügi aldır
 Dudağı baldır
 Yanağı güldür
Yandığ elinde

Giydügi mavi
 Bogme si māhım [Vallahi ayımsın]
 Za tobom dil-bere [Senin için dilberim]

Yandım elinde

(HH/288/475)

2-Ahcik Türküsü²³

Ahcik'i yolladım Urum eline
Eser bad-ı saba zülfün teline (aman teline civan teline)
Gel seni götürem İslam eline

*Serimi sevdaya salan o Ahcik
Aklımı başımdan alan o Ahcik*

Vardım kiliseye taptım haçına
Gönlümü bağladım sırma saçına
Gel seni götürem İslam içine

*Serimi sevdaya salan o Ahcik
Aklımı başımdan alan o Ahcik*

Vardım kiliseye haç suda döner
Ahcik'i kaybettim yüreğim yanar
Ben dinen dönersem el beni kınar

*Serimi sevdaya salan o Ahcik
Aklımı başımdan alan o Ahcik
(Memişoğlu 1992: 76)*

2a-Türki

Vardım bakdım kilisesine
Perkem dökmüş ensesine
Mâ'îl oldum cilvesine
Bir Urum dil-beri sevdim

Vardım bakdım bahçesine
Gül doldurmuş bohkesine
Mâ'îl oldum cilvesine
Bir Urum dil-dârı sevdim

Vardım bakdım İncîl oğur
Dili bülbül olmuş şağur
Benim yavrum bilmez hâtur

²³ Bu türkü, aynı adla TRT THM Repertuarı 2574 sıra numarasıyla Elazığ türküleri arasında yer almaktadır. 17/07/1984'te Mehmet Özbek tarafından Enver Demirbağ ve Zülküf Altan'dan derlenmiş. Repertuarda kayıtlı olan türküde bazı kelimeler (İslam> Harput; taptım> baktım) değiştirilmiştir.

Bir Urum dil-dârı sevdim

Vardum bakdım bacasına

Döşek yapar kocasına

Altın ister gicesine

Mâ'il oldum cilvesine

(HH/150/309)

3-Emmioğlu-Emmikızı

(Gümüşhane/Kelkit/Bedri Öztürk)

Kız

Et pişirdim yağlı yağlı
Çifte atlar damda bağlı
Bin gidelim emmim oğlu
Emmim oğlu servi boylu

Oğlan

Atımızın çulu yoktur
Ayağında nalı yoktur
Yol gidecek hali yoktur
Ben gidemem emmim kızı

Kız

Al hırkamı çul ederim
Altınları nal ederim
Bir gecelik yem ederim
Gel gidelim emmim oğlu

Oğlan

Sabah olur Tanyıldızı
Belli olur atın izi
Anan baban duyar bizi
Ben gidemem emmim kızı

Kız

Sabah olur Tanyıldızı
Belli olsun atın izi
Anam babam duysun bizi
Gel gidelim emmim oğlu

Oğlan

Al öküzü herge koştum
Evlek açtım tohum saçtım
Ben bir helâl kâre düştüm
Ben gidemem emmim kızı

Kız

Al öküzü kurtlar yesin

Tohumunu kuşlar yesin
Helâl malın haram olsun
Bin gidelim emmim oğlu
Oğlan
Anan duyar baban duyar
Arkamıza atlı koşar
Gelen atlı sana kıyar
Ben gidemem emmim kızı
Kız
Anam duysun babam duysun
Arkamızdan atlı koysun
Gelen atlı cana kıysın
Sen şöyle dur beni vursun
(Öztelli 1972: 762-763; Özbek 1975: 523-527)

3a-Türkmen Kızı

Oğlan
Türkmen kızı Türkmen kızı
Al geymiş bağlar kırmızı
Sandım sabahın yıldızı
Yandım sana Türkmen kızı
Kız
Ağam oğlan beyim oğlan
Canım olsun sana kurban
Olayım derdine derman
Bin gidelim ağam oğlan
Oğlan
Kır atımın nalı yoktur
Arkasında çulu yoktur
Dağın taşın yolu yoktur
Ben gidemem Türkmen kızı
Kız
Bileziğimi nal eyleyem
Hem perçemi çul eyleyem
Dağı taşı yol eyleyem
Bin gidelim ağam oğlan
Oğlan
Anan duyar baban duyar
Arkamızdan atlı koyar
Gelen atlı cana kıyar
Ben gidemem Türkmen kızı
Kız
Anam duysun babam duysun

Arkamızdan atlı koysun
Gelen atlı beş bin olsun
Bin gidelim beyim oğlan

Oğlan

Alıverin kır atımın yemini
Üstüne binenler sürsün demini
On bin uşak gelse önüme
Vermem senin gibi gelini

Kız

Katmerler ettirdim yağlı yağlı
O da atımın terkisinde bağlı
Pusatlar geydim telli pullu
Bin gidelim dağlara hey

(Öztelli 1972: 763-765)

3b-Türki

[Kız]

Evleriniñ öni kıya
Kıyadan baqarlar aya
Tavladaki doru taya
Biñ cidelüm güzel oğlan

*Kolum yaştuğ saçım yorgan
Ben severüm seni oğlan*

[Oğlan]

Ben bugün işüme daldum
Memlekete arpa saçtım
Öküzümü çifta koştım
Ben cidemem Türkmən kıızı

[Kız]

Öküzünü kurtlar yesün
Tohumunu kuşlar saçsun
Tavladaki doru taya
Biñ cidelüm dil-ber oğlan

*Kolum yaştuğ saçım yorgan
Gel şarılalum şaşkın oğlan*

[Oğlan]

Kır-adumın nalı yoktur
Sırtundaçi küli yoktur
Bir gicelik yemim yoktur

Ben cidemem Türkmen kıızı

[Kız]

Âl kaftanı çul idelüm
Bilezügi nal idelüm
On gicelük yemim buldum
Biñ cidelüm cilveli oğlan

*Ƙolum yaştıƘ saçım yorğın
Severüm seni ey oğlan*

[Oğlan]

Anam duyar babam duymaz
Peşümüzden atlı koşmaz
‘ Ārīf duyar zārīf duyar
Peşümüzde atlı koşar

[Kız]

Ardumuzda beş yüz atlı
Başundadır beyāz bezi
Başumunda beyāz bezi ise
Sen de otur ben varayım kötü oğlan

(HH 184/347-348)

3c-Türki

[Kız]

Evleriniñ öni Ƙaya
Ƙayadan baƘanlar aya
Ben ‘ aşıklıƘ bilmez iken
Ben seni sevdim o[ğ]lan

[Kız]

Ƙolın yaştıƘ saçın yorğın
Ben seni sevdim o[ğ]lan
‘ Āğam o[ğ]lan paşam o[ğ]lan
Biñ gidelüm cānım o[ğ]lan

[Oğlan]

Gittim ağam gittim paşam
Ƙır-adumım nalı yoƘdur
Üstündeki küli yoƘdur
Bir giceliğ yemi yoƘdur

[Kız]

Biñ gidelüm şaşƘın oğlan

Bilenzikten nal yaparız
 Al kaftāndan kül yaparız
 A[l]tun için yem buluruz

[Oğlan]

Gitme ağam gitme paşam
 Anam disün babam disün
 Ardınızda atlı koşar
 Celen atlı cāne yaqar
 (Biñ gidelüm şaşkın oğlan)

[Kız]

Anam duysun babam duysun
 Ardunuzda atlı koşar
 Gelen atlı beş yüz olsun
 Sen yanacak seldim
 Baq gözümden qarıp o[g]lan (HH/185/ 349-350)

4-Türki-i Tekerleme

Be gāzīler dinleñ hasbī ḥālī
 Onunda dil-berīñ vechī yazılır
 On birinde çoçmaç gerek belini
 On ikide çeşmi mestī sürülür

 On üçünde afetī devrān olur
 Gezer cevlan ider ‘āşıkıñ bulur
 On dördünde māhīñ şu‘lesin alır
 Güzeller kaṭārına dizilür

 On beşinde başlar şīve-i nāze
 On altıda mā‘il olur her sāze
 On yedide hüşni görünür göze
 On sekizde kelāmında ezilür

 On doquzda cāmesine bürünür
 Kiminde sevilürken da yerilür
 Yigirmide gelür ḥaṭṭı görünür
 Her vech-le andan cevfa sezilür

 Yigirmi birinde gelür kemālin bulur
 Hem söylemeden ğayrı qalır
 Yigirmi ikide yetişür yekdā olur

Her kim rüyuna baksa pişmân olur
(HH/300/491)

5-Çiğdem Der ki Ben Elâyım

(Sivas/Şarkışla/Âşık Veysel/Muzaffer Sarısözen)

Çiğdem der ki ben elâyım
Yiğit başına belâyım
Hepisinden ben âlâyım
Benden âlâ çiçek var mı

*Al baharlı mavu dağlar
Yârim gurbet elde ağlar*

Lâle der ki be hey Tanrı
Benim boynum neden eğri
Yârdan ayrı düştüm gayri
Benden âlâ çiçek var mı

*Çayır çimen oldu dağlar
Yârim gurbet elde ağlar*

Nevruz der ki ben nazlıyım
Sarp kayalarda gizliyim
Mavu donlu gök gözlüyüm
Benden âlâ çiçek var mı

*Al baharlı mavu dağlar
Yârim gurbet elde ağlar*

Sünbül der ki boynum uzun
Yapraklarım düzüm düzüm
Beni ak gerdana dizin
Benden âlâ çiçek var mı

*Çayır çimen oldu dağlar
Yârim gurbet elde ağlar*

(TRT THM Rep. Nu: 297)

5a-Türki

Cümle behâr meclisinde
Çıkışurlar sözden söze
Bülbül eydür nedir size
Güliden güzel behâr var mı

Gül de eydür yüzüm nûrlı
Rengüm dağı iki dürli

P[b]iri aqđır biri kırmızı
Baña beñzer behâr var mı

Çıkdem eydür ben şaruyum
Hem ilkyaz'ın behâruyum
Behârlarıñ sultânyum
Baña beñzer behâr var mı

Sümbül eydür lülem çokdur
Hiç size minnetim yoğdur
Benim 'aşıklarım çokdur
Baña beñzer behâr var mı

Zanpağ eydür ben aqluyum
Her köşede yıraqluyum
Cümleñizden firâqluyum
Baña beñzer behâr var mı

Zerrin eydür şapım uzun
Hey ağalar durun dizin
Kardan aqđır benim yüzüm
Baña beñzer behâr var mı

Menefşe eydür birdir Tañrı
Benim boynum durur eğri
Hey ağalar söyleñ doğrı
Baña beñzer behâr var mı

Miskin eydür ben çoğarım
Elden ele şatulum
Dil-ber çoynunda yağurum
Baña beñzer behâr var mı

(HH /294/ 483-484)

6-Telli Sazdır Bunun Adı

Telli sazdır bunun adı
Ne âyet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez

Şeytan bunun neresinde

Venedik'ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah'ın şaşkın kulu
Şeytan bunun neresinde

İçinde mi dışında mı
Burgusunun başında mı
Göğsünün nakışında mı
Şeytan bunun neresinde

Dut ağacından teknesi
Girişten bağlı perdesi
Behey insanın teresi
Şeytan bunun neresinde

Dertli gibi sarıksızdır
Ayağı da çarıksızdır
Boynuzu yok kuyruksuzdur
Şeytan bunun neresinde

(Vaktidolu 1998: 112)

6a-Türki-i Âşık Ömer'in

Ṭanbūranıñ iki teli var
Bre hey şofı Ṭañrı kılı
Bülbülümdür baña yār
Ṭanbūram saña n'eyledi

Bu bir ağaç pāresidir
Her ne dirseñ çāresidir
Dertlülerin yāresidir
Ṭanbūram saña n'eyledi

Bu bir ağaçdañ yapulur
On beş aqçeye şatulur
İki tel buna taqınur
Ṭanbūram saña n'eyledi

Varuban bunu dağda kesdim
Şofı sözi şimdi yüzdüm
Kendim yaptım kendim düzdüm
Ṭanbūram saña n'eyledi

Saña āb-dest alma dimez

Hem sencüeyin zârâr itmez
 Saña namaz kıılma dimez
 Tanbûram saña n'eyledi
 (HH/295/485)

7-Kaleden Kaleye Şahin Uçurdum

(Kerkük/Ümit Musa Akçay-Fevziye Kalayı-Suphi Saatçi/Mehmet Özbek)

Kaleden kaleye şahin uçurdum
 Aşk şerbetini güzelim yâre içirdim
 Ah ile vah ile ömrüm geçirdim
 Sevmiş bulundum güzelim gayrı ne çare

*Gel güzel getme yanımdan merhamet eyle
 Geceler uzun oluptu yârıma söyle*

Öpsem öldürürler öpmesem öllem
 Sevmiş bulundum güzelim terk edebilmem
 Koy aksın gözyaşım billahi silmem
 Sevmiş bulundum güzelim gayrı ne çare

*Gel güzel getme yanımdan merhamet eyle
 Geceler uzun oluptu yârıma söyle*

(TRT THM Rep. Nu: 3011)

7a-Kaleden Kaleye Şahin Uçurdum

(Adıyaman/Abdül Kadir/Muzaffer Sarısözen)

Kaleden kaleye şahin uçurdum
 Ahilen vahilen günüm geçirdim
 Yâre şeker ezdim şerbet içirdim

*Öyl' olur böyl' olur Türkmen güzeli
 Edası hoş olur Türkmen güzeli*

Kaleden kaleye taş ben olaydım
 Elâ göz üstüne kaş ben olaydım
 Yalnız kalana eş ben olaydım

*Öyl' olur böyl' olur Türkmen güzeli
 Edası hoş olur Türkmen güzeli*

(TRT THM Rep. Nu: 691)

7b-Türki

Ḳal' adan Ḳal' aya şâhin ukurdum
 Âh-ilen vâh-ilen ömrüm gekirdim

Ḳal' anın dibinde bir iki ḳârı
Ayağı topuğu başkanlı
Ḳal' adan ḳal' aya şâhin ukurdum
Ey güzel yavruyu elden ḳakırdım
Şöyle olur böyle olur mavi gözünü
An gayrı sür gayrı aḳşam üzerim
Ḳal' anın dibinin taşu ben olayım
Kirpigün üstünde ḳaşu ben olayım
Yalnız yaḫanın eşi ben olayım
Ak göbek altında biraz
Ḳal' anıñ dibinde bir güzel ağaç
Ne güzel yavruya cerdân olayım
Ḳal' anı dibinde ben onu gördüm
Mavidir şalvarı beyâzdır teni
Ḳal' anıñ kapısı demir dâ'imi
Ver bre sevdiğim aber dâ'imi
Ḳal' adan ḳal' aya inilir arı
İnilir binilir idenler ḳâhrı
(HH/70/208-209)

8-Sabahın Seher Vaktinde

(Rumeli (Drama) Davutlar Kuşadası/Bedia Yaltrık/Hüseyn
Yaltrık/Nihat Kaya)

Sabahın seher vaktinde ergenler [erguvanlar] açıyor
Herkesin yâri gelir geçer (aman) benim sevdiceğim (de) geçmiyor

*Yağma yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim
Başım uğradı sevdaya yârlen cengim var benim*

Sabahın seher vaktinde yâr sarıyor şalini
Düşüm çaresiz dertlere kimse bilmez halimi

*Yağma yağmur esme rüzgâr yolda yolcum var benim
Başım uğradı sevdaya yârlen cengim var benim*

(TRT THM Rep. Nu: 2170)

8a-Sabahın Seher Vaktinde

(Erzincan-Kemaliye/Refik Aktan-Zeki Oğuz/Muzaffer Sarısözen)

Sabahın seher vaktinde (aman) görebilsem yârimi

Gül dalına bülbül konmuş (aman) çeker ah ü zârını
Elimden almak isterler (aman) benim nazlı yârimi

*Bu güzellik sana bana kalmaz aman o şimdi yâr o şimdi
Bu güzellik sana bana kalmaz aman geleceksen gel şimdi*

Sabahın seher vaktinde (aman) oturmuş kahve içer
Bir elinde makas(aman) yârine fistan biçer
Bir selâma kail olduk (aman) onu da vermez geçer

*Bu güzellik sana bana kalmaz aman o şimdi yâr o şimdi
Bu güzellik sana bana kalmaz aman geleceksen gel şimdi*
(TRT THM Rep. Nu: 827)

8b-Sabahın Seher Vaktinde (Semah)

(Denizli-Acıpayam/Ali Aran/Yücel Paşmakçı)

Sabahın (sabahın yâr yâr) seher vaktinde (seher vaktinde)
Öter bülbül (öter yâr yâr) güle getirir (ah canım güle getirir)
Bakmaz mısın şu feleğin ettiği işe (ettiği işe)
Cevriyi cefayı (yâr yâr) güle getirir (ah canım güle getirir)

Sabahınan kalkıp (yâr yâr) bakma nursuza (bakma nursuza)
Yoldaş olma edepsiz (yâr yâr) arsız (ah canım yâr yâr arsız)
Sabah selâmını (da yâr yâr) verme pîrsiz (verme pîrsiz)
Akibet başına (yâr yâr) hile getirir (ah canım hile getirir)
(TRT THM Rep. Nu: 886)

8c-Türki

Şabâhın seher vaktinde amân
Begler oturmuş tahtında
Dün gece köşkün altında amân
Âh idüp geçdim duydun mı

Yoldan geçer iki hanım amân
Niçe olur benim ahvâlîm
Anesi de gâyet zâlim amân
Öldürür beni duydun mı

Yârın bağçesine vardım
Koynuna girmekdür kaçdım
Ağ gerdânda üç ben gördüm
Benlerin aydım duydun mı
Âhd uydun mı vah duydun mı amân amân
Ben /seni/ sevdim duydun mı

Serây burnunda geçerken amân
Sırmalı yelken açarken
Oturup bâde içerken amân amân
Kadeh-kâr oldun duydun mı

Evlerinüñ öni bakla amân amân
Cüvercinler atar taqla
Gel beni koununa şaqla
Koynuna girdim duydun mı duydun mı

(HH/72/211)

9-Beyaz Göğsün Bana Karşı

Beyaz göğsün bana karşı
Açma beni öldürürsün
Gözlerini süze süze
Bakma beni öldürürsün
Öldürüp kanıma girme
Her birine gönül verme
Elâ göze siyah sürme
Çekme beni öldürürsün

Ağzındaki o dür dâne
Misli gelmemiş cihâne
Siyah zülfün ak gerdâna
Dökme beni öldürürsün

Gevherî der şirin bülbül
Medheyleye seni bu dil
Yanağına kırmızı gül
Takma beni öldürürsün

(Elçin 1998: 522)

9a-Türki

Bir ayva gördüm dalında
‘Arzum kaldı hey âlemde
Kırmızı gülün yanağında
Kokma beni (melegim) öldürürsün

Öldürürsün aldanursun

Bir gün beni Şerîf Ağa güldürürsün

Öldürüp kanıma girme
Benden gayre gönül virme

Elâ göze siyâh sürme
 Keçme beni (a nâzlım) öldürürsün

*Öldürürsün aldanursun
 Bir gün beni Şerîf Ağa güldürürsün*

Hilâlden incedir kaşı
 On üç on dört tamâm yaşı
 Aq memeler bana karşı
 Açma bana (âh nâzlım) öldürürsün

*Öldürürsün aldanursun
 Bir gün beni Şerîf Ağa güldürürsün*

Ağzında dişleri dâne
 Gelmemiş mişliñ cihâne
 Siyâh benler aq gerdâne
 Dökme beni (Şerîf Ağa) öldürürsün

*Öldürürsün aldanursun
 Bir gün beni Şerîf Ağa güldürürsün*

Akdeñiz’de vardır ada
 Şarılırsañ işte oda
 Yürecime virme yâd âh
 Virme bana (melegim) öldürürsün

*Öldürürsün aldanursun
 Bir gün beni Şerîf Ağa güldürürsün
 (HH/246/424-425)*

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Nurettin (2004), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul.
- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini: “Endeks”*, C. IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATILLA, Osman (1976), “Saz Şiirlerinin Türkü’ye Dönüşmesi”, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Konya Turizm Derneği Yayınları, Ankara, s. 206-214.
- AYTAÇ, Pakize (2003), “Türküler”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. III, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 332-451.

- BEKKİ, Salahaddin (2004), *Baş Yastıkta Göz Yolda/Sivas Türküleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1982/1), “Halk Türkülerine Dair”, *Folklor ve Edebiyat II*, Adam Yayınları, İstanbul, s. 337-339.
- BORATAV, Pertev Naili (1982/2) “Türk Halk Türkülerinde ‘Şiirlik Motif’ler”, *Folklor ve Edebiyat II*, Adam Yayınları, İstanbul, s. 364-377.
- CASTELLAN, Georges (1995), *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (1988), “Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Boşnak Âşık (Gusları) Tarzı Şiir Geleneği Arasında Ortaklıklar Üzerine Tespitler”, *Milli Folklor*, S. 39, s. 8-24.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2010), “Türkü Olgusu Bağlamında ‘Türkü’ ve ‘Şarkı’ Terimlerinin Etimolojisini Yeniden Tanımlama Denemesi”, *Türk Yurdu (Türkü Dosyası)*, S. 269, s. 46-49.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1969), *Halk Şiirinde Türler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1998), *Gevherî Divânı / İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1999), *Âşık Ömer*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1969), *Pir Sultan Abdal Hayatı Sanatı Eserleri*, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- GÜVEN, Merdan (2009), *Türküler Dile Geldi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- HASAN, Hamdi (1987), *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HASAN, Hamdi (2008), *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (1997/1), “Balkanlarda Türk Edebiyatı”, *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 512-537.
- İSEN, Mustafa (1997/2), “Yugoslavya’da Türk Dili ve Sorunları”, *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 538-546.
- KARATAŞ, Turan (2004), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, (hzl. Ahmet Bican Ercilasun vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- KAYA, Doğan (2004), *Yaşnameler*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- KAYA, Doğan (2009), *Sivas Halk Şairleri*, C. IV (L-R), Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas.
- KÖPRÜLÜ, [M.] Fuad (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (hzl. Orhan F. Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, [M.] Fuad (1988), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, [M.] Fuad (1989), "XVII. Asır Sazşâirlerinden Kayıkçı Kul Mustafa", *Edebiyat Araştırmaları* 2, (hzl. Orhan F. Köprülü), Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 229-326.
- KURTULUŞ, Rıza- PALA, İskender (2006), "Mülemma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 539.
- MACİT, Muhsin (2004), "Mülemma", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C. IV, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 451.
- MEMİŞOĞLU, Fikret (1992), *Harput Âhengi*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖNDER, Mehmet (1992), *Aldı Sözü Anadolu*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÖZBEK, Mehmet [A.] (1975), *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- ÖZBEK, Mehmet [A.] (2009), *Türkülerin Dili*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÖZMEN, İsmail, (1994), *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C. V (20. Yüzyıl), Saypa Yayınları, Ankara.
- ÖZTELLİ, Cahit (1972), *Evlerinin Önü.../ Bütün Halk Türküleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- ÖZTELLİ, Cahit (1985), *Bektaşî Gülleri/Bektaşî-Alevî Şiirleri Antolojisi*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2000), *Türk Müsikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Ali Osman (1995/1), "Önsöz Yerine Türkülerimiz Milli Değerlerimiz mi, Sevdalarımız mı?", *Türkü Yazıları*, Millî Folklor Yayınları, Ankara, s. 9-15.
- ÖZTÜRK, Ali Osman (1995/2), "Dil Yönüyle Türk ve Alman Halk Türküleri Üzerine Bir Araştırma", *Türkü Yazıları*, Millî Folklor Yayınları, Ankara, s. 85-99.
- ÖZTÜRK, Ali Osman (1995/3), "Bir Eleştiri", *Türkü Yazıları*, Millî Folklor Yayınları, Ankara, s. 167-169.

ÖZTÜRK, Ali Osman (2001), *Alamanya Türküleri/Türk Göçmen Edebiyatının Sözlü-Öncü Kolu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi -2-, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara, 2000.

SAKAOĞLU, Saim (2004), *Karaca Oğlan*, Akçağ Yayınları, Ankara.

VAKTİDOLU, Adil-ATALAY, Ali (1998), *Âşık Dertli Baba*, Can Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, Dursun (1998), “Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli’ne/Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine”, *Türk Bitiği Araştırma / İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 180-195.

YILDIRIM, Dursun (2003), “Balkan Üçlemesi ve Tarih”, *Türkbilig*, S. 6, s. 144-160.

<http://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=9654> (10/10/2010)